

E-kirjat TAMKin kirjastossa

Sinikka Ahonen & Seija Kivelä

E-kirjat TAMKin kirjastossa

Sinikka Ahonen & Seija Kivelä

Tampereen ammattikorkeakoulun julkaisu.
Sarja B. Raportteja 31.
ISSN 1456-002X

ISBN 978-952-5264-85-2 (PDF)
ISBN 952-5264-85-8 (PDF)

Suunnittelu & taitto: Anne Rissanen

Sisällysluettelo

- 5 Esipuhe
- 6 1. Yleistä taustaa
- 7 2. Terminologiaa
- 8 3. E-kirjat TAMKissa aiemmin
- 9 4. DRM (Digital Rights Management)
- 10 5. Projektin kuluessa koekäytetyt e-kirja-alustat ja -paketit
 - 10 Springer English eBook package, computer Science, copyright years 2005-2007
 - 10 Taylor & Francis
 - 10 ProQuest Safari Books Online: Safari Tech Books Online & Safari Business Books Online
 - 11 Dawsonera
 - 11 MyiLibrary
 - 11 WSOYProfi-verkkokirjat
 - 11 Talentum Juridica
- 12 6. Muita e-kirja-alustoja ja -palveluita
 - 12 Ebook library E. B. L.
 - 12 NetLibrary
- 13 7. Testattujen e-kirjojen ja e-kirja-alustojen ominaisuuksia
 - 14 Myynti yksitellen vai paketteina?
 - 15 Kopiointi- ja tulostusrajoitukset
 - 15 Käyttörajoitukset: laina-ajan kesto, yhtäaikaisten käyttäjien määrä ja käyttökertojen määrä
 - 16 Valmiiden luettelointitietueiden (MARC 21) saanti
 - 17 E-kirjojen offline-käyttö
- 18 8. Palveluntarjoajien uusia palvelukonsepteja
 - 18 Springer: MyCopy for Libraries
 - 18 Taylor-Francisin palveluita yksityiselle asiakkaalle (ei kirjastolle)
 - 18 E-kirjojen kaukolainaus
- 20 9. Kokemuksia e-kirjojen markkinoinnista, koekäytöistä ja hankinnasta
- 22 10. E-kirjojen lukuohjelmat, formaatit ja lukulaitteet
 - 22 Lukuohjelmat ja formaatit
 - 22 E-kirjojen lukulaitteet
- 25 11. E-kirjastrategia hybridikirjastossa
 - 25 Kokoelmapolitiikka ja hankinta
 - 27 Luettelointi
 - 29 Etäkäyttö ja langattomat verkot
 - 29 Markkinointi ja koulutus
 - 30 Tilastot ja käytön seuranta
 - 31 Palaute palveluntarjoajille
 - 31 Yhteistyö muiden AMK- ja yliopistokirjastojen kanssa
- 32 Kirjallisuusuuttelo

Esipuhe

Tämä julkaisu syntyi, kun teimme raporttia Tampereen ammattikorkeakoulun kirjaston e-kirjaprojektista. Aihe oli yhtäkkiä niin ajankohtainen, että oli hyvin perusteltua laatia kokemuksistamme vähän laajempikin katsaus. Laajempi katsaus ei kuitenkaan tarkoita perin pohjaista tai tyhjentävää työtä – tieteellisistä kriteereistä puhumattakaan. Olemme tutustuneet taustamateriaaliin ja laatineet siitä julkaisun loppuun kirjallisuusluettelon. Kokemukset ja teksti ovat omaamme.

Tämä on siis vain vähän muokattu ja laajennettu projektiraportti. Koska oletamme, että lukijoiksi valikoituu e-kirja-asioita pohtivia kollegoita, uskalamme jättää raporttirungon näkyviin. Tiedämme, että monissa kirjastoissa ympäri Suomea on meillä tai ainakin viritteillä samantyyppisiä hankkeita. Niiden vetäjille ja suunnittelijoille saattaa olla hyötyä tekemästämme työstä.

Yhtäältä olisi ollut helppo ratkaisu antaa muiden tehdä aloittelijan virheet ja poimia heidän työnsä hedelmiä vähän myöhemmin. Toisaalta halusimme itse katsoa, mitä aika ajoin aggressiiviseksi yltäneen markkinoinnin takana oli. TAMK on yhdistymässä PIRAMKin (Pirkanmaan ammattikorkeakoulu) kanssa vuoden 2010 alussa, ja ennen yhdistymistä oli järkevä aloittaa selvitys, voivatko e-kirjat antaa jotain uutta uudelle kirjastolle. Kysymys e-kirjoista on uuden yhdistyneen kirjaston kokoelmapolitiikan

kulmakiviä. Suunnitelma todelliseksi hybridikirjastoksi on edullisinta tehdä nyt. Tämänkään asian kanssa emme ole taatusti yksin.

TAMKin kirjaston e-kirjaprojektiin nimettiin kaksi selvittäjää: informaatikko Sinikka Ahonen ja tietopalvelusihteeri Seija Kivelä. Tietopalvelupäällikkö Kaisa Rissanen hallinnoi projektia ja antoi aiemman kokemuksensa perusteella asiantuntija-apua. Projektin alkaessa lokakuussa 2008 tutustuimme ensin tarjolla olevaan materiaaliin ja tutkimustietoon. Joulukuun alussa kävimme Online Information 08 -konferenssissa Lontoossa.

Marras-, joulukuun- ja tammikuun saatiin tilattua joiltakin palveluntarjoajilta koekäyttöjä (ks. tarkempi raportointi luvuista 4, 5 ja 6). Koekäytöt toteutettiin joko vain kirjaston sisällä, jolloin vain kirjaston henkilökunta testasi, tai koko TAMKin sisällä, jolloin sekä TAMKin henkilökunta että opiskelijat saivat osallistua testaukseen.

Oli sanomattakin selvää, että tästä tehtiin sähköinen julkaisu. Me toivotamme lukijoille hyviä lukuhetkiä. Toivottavasti teillä on hyvä lukualusta!

Tampereella
24.4.2009

Sinikka Ahonen & Seija Kivelä

1. Yleistä taustaa

E-kirjoista puhuttiin vuosituhanen vaihteessa paljon. Silloin ennustettiin sähkökirjan syrjäyttävän perinteisen painetun kirjan tuossa tuokiossa. Jälkeenpäin on helppo todeta, että nostatus oli ennenaikaista ja itse asialle suorastaan vahingoksi. E-kirjojen jakelua, niin lukualustoja kuin jakelukanavia, ansaintalogiikasta puhumattakaan, ei ollut mietitty valmiiksi. Innostus hiipui nopeasti ja skeptisimmät olivat valmiit julistamaan e-kirjan kuolemaa. Se ei kuitenkaan kuollut. Kehitystyötä jatkettiin ja vuonna 2007 alkoi näyttää siltä, että e-kirjalla voisi olla kaupallista(kin) tulevaisuutta. Monet kustantajat ja välittäjät lähtivät mukaan uuteen nousuun. Lukulaitteet olivat kehittyneet ja muitakin asioita oli ehditty miettiä valmiimmiksi.

Kun ensimmäinen aalto tähtäsi yksittäisiin kuluttajiin, on tässä toisessa aallossa ollut nähtävissä enemmän keskittymistä kirjastoihin. Monet palveluntarjoajat ovat havainneet, että e-kirja on helppo liittää kirjastojen valmiisiin hankinta- ja jakelukanaviin.

E-kirja on pitkään ymmärretty painetun kirjan kopiona, eikä ole rohkeasti lähdetty kehittämään uutta tarjoavaa konseptia. Esimerkiksi liikkuvan kuvan tai äänen liittäminen e-kirjaan toisi sellaista dynamiikkaa, jota painetulla kirjalla ei ole.

E-kirja on ekologinen vaihtoehto. Maailma ja luonto välttyvät painamisesta, varastoinnista ja kuljetuksesta aiheutuvilta rasitteilta. E-kirjan pitäisi olla tästä syystä myös huomattavasti edullisempi kuin painetun kirjan. Toistaiseksi e-kirjojen hinnat ovat kuitenkin hyvin samaa luokkaa kuin painettujen kirjojen.

2. Terminologiaa

E-kirjalla voidaan tarkoittaa joko itse kirjaa immateriaalina tuotteena, sisällönä tai erillistä laitetta, johon e-kirjoja voidaan ladata ja jonka avulla niitä voidaan lukea mahdollisimman samankaltaisesti kuin perinteistä painettuakin kirjaa. Tässä julkaisussa käytetään termiä edellisessä merkityksessä. Jälkimmäisiin viitatessa puhutaan selkeästi lukulaitteista tai e-kirjanlukulaitteista.

Eriyisesti sähköisten kirjojen kohdalla menevät käsitteet 'kustantaja' ja 'välittäjä' helposti sekaisin. Etenkin kun ne voivat toimia ristiin. Usein käytetään termiä 'palveluntarjoaja', kun halutaan viitata siihen tahoon, joka välittää e-kirjoja. Palveluntarjoajat ovat liikkeellä erilaisin tuottein. Jotkut ovat puhtaasti kaupanvälittäjiä, joillakin on taas hienostunut tietojärjestelmä, jolla hallinnoidaan eri kustantajien materiaaleja ja joka tarjotaan myös asiakkaan (kirjaston + kirjastonkäyttäjän) käyttöön. Monesti samaa kirjaa voi hankkia useammalta välittäjältä/palveluntarjoajalta sekä sen lisäksi suoraan kustantajalta. Myynti- tai vuokraehdot ja -hinnat vaihtelevat paljon.

Sanan 'e-kirja' oikeinkirjoituksesta voidaan olla montaa eri mieltä. Mitään vakiintunutta käytäntöä ei suomen kielessä vielä ole. Usein käytetään termiä 'e-kirja', mutta myös 'ekirjaa' ja 'eKirjaa' näkee paljon. Tässä julkaisussa käytetään ensimmäistä, lähinnä aiempien suomenkielisten tekstien ja Kielitoimiston suosituksen mukaan. Yhdyssanojen muodostaminen ja lauseen aloitus isolla kirjaimella tulevat tällä tavalla myös yksiselitteisemmiksi. Tulevaisuus ja Kielitoimisto näyttänevät, mikä termeistä vakiintuu käytäntöön ja kuinka vanhentuneelta julkaisumme näyttää vuoden kuluttua.

3. E-kirjat TAMKissa aiemmin

TAMKin kirjastossa on ennestäänkin ollut käytössä e-kirjoja. Ellibsin kirjoja on hankittu ja luetteloitu kirjastotietokantaan (TARKKA). Niiden ongelma on huonot käyttöehdot ja ankarat käyttörajoitukset. Yksittäisiä kirjoja on ostettu usein vain yksi kappale. Tällaista e-kirjaa on vaikea käyttää kurssikirjana.

Lisäksi on ollut käytössä Ebraryn ja Knovelin kokoelmia. Ne ovat olleet käyttöehdoiltaan ja tekniikoiltaan siedettäviä mutta näkyvyydeltään huonoja. Niitä ei ole luetteloitu kirjastotietokantaan, eivätkä ne näin ollen tule näkyviin yhdellä haulla muuta materiaalia etsittäessä. Ne unohtuvat, eikä niihin koskaan törmää vahingossa.

Kaikkien e-kirjojen markkinointi ja opastus on ollut puutteellista. Ennen kuin vasta viime aikoina ne eivät ole saaneet sijaa edes kirjaston henkilökunnan mielissä. Ne on melkein säännöllisesti unohdettu, kun on suunniteltu kurssikirjallisuutta. Sekä työntekijät että asiakkaat ovat kokeneet ne hankaliksi ja pitäytyneet mieluummin turvallisessa vanhassa. Niitä on tarkasteltu ennemminkin kuriositeetteina kuin varteenotettavina työvälineinä.

4. DRM (Digital Rights Management)

DRM tarkoittaa teknistä käyttöoikeuksien hallinnointia, siis tekijänoikeuksien varjeluun kehitettyjä teknisiä apuvälineitä, lähinnä ohjelmia, joilla voidaan seurata ja tarvittaessa estää elektronisen aineiston väärinkäyttö. Yksittäiset kustantajat ja palveluntarjoajat määrittelevät itse, mitä väärinkäyttö kulloinkin on. Käytännössä rajoitetaan kopiointia, tulostusta, käyttöikää ja materiaalin siirtoa toiselle alustalle.

DRM:n ongelma on siinä, että se on suunniteltu suurlevikkisen materiaalin suojaamiseksi. Toimenpiteet ovat ylimitoitettuja ja joskus jopa haitallisia vähälevikkisen materiaalin kohdalla. Siinä missä suurlevikkisen materiaalin tekijä häviää vapaasta jakelusta, vähälevikkisen materiaalin tekijä saattaa hyötyä siitä suurestikin. Samaa keskustelua on käyty mm. musiikin kopiosuojauksen yhteydessä.

DRM on myös yksi syy siihen, miksi e-kirjoja myydään mielellään lisensoituihin paketteina ja miksi ne ovat niin kalliita kuin ovat. Loppukäyttäjän kannalta hankalaa on periaatteiden ja käytäntöjen kirjavuus. Mikä on yhdessä palvelussa sallittu, on toisessa ankarasti kielletty. Asiakkaille jää kirjava mielikuva siitä, mitä e-kirja on ja mitä sillä voi tehdä. Yhteisiä pelisääntöjä ja vakiintuneita käytäntöjä kaivataan kipeästi.

Projektin aikana tuli vastaan yksi kustantaja, joka ei käytä minkäänlaisia DRM-rajoitteita e-kirjoissaan. CABI vetoaa ohjeissaan lainsäädäntöön ja asiakkaidensa oikeudentajuun eli kehottaa heitä kyllä olemaan kopioimatta ja levittämättä materiaalia laittomasti, mutta ei suojaa materiaaliaan kopiointilta tai jakelulta teknisesti.

IGI Globalin **Jackie Zanghi-LaPlaca** puhui Online Information 2008 -konferenssissa epäluottamuksesta e-kirjakustantajien ja kirjastojen välillä. Hänen mielestään tämä on outoa, kun samat kustantajat luottavat kirjastoihin painettujen kirjojensa jakelijoina ja pitävät näitä hyvinä yhteistyökumppaneina.

5. Projektin kuluessa koekäytetyt e-kirja-alustat ja -paketit

**Springer English eBook package,
computer Science, copyright years 2005–2007.**

- Springerin kustantamia e-kirjoja ja e-lehtiä tarjotaan käytettäväksi SpringerLink -alustalla pdf- tai html-formaatissa.
- tarjolla on kattava kokoelma kirjoja ja lehtiä luonnontieteen, tekniikan ja lääketieteen aihealueilta: 1750 vertaisarvioitua lehteä ja 27 000 e-kirjaa.

SpringerLink: <http://www.springer.com/e-content?SGWID=0-113-12-286799-0>

Springerin eKirja -kokoelma: <http://www.springer.com/e-content/ebooks?SGWID=0-40791-0-0-0>

Taylor & Francis

- Taylor & Francis julkaisee myös ainakin seuraavien kustantajien kirjoja: Routledge, Routledge-Cavendish, Garland, CRC Press, Psychology Press.
- e-kirjoja tarjotaan käytettäväksi palveluntarjoajan omalla alustalla DX Reader-formaatissa
- palvelu sisältää n. 5000 kirjaa

Taylor & Francis: <http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/splash.asp>

ProQuest Safari Books Online:

Safari Tech Books Online & Safari Business Books Online

Safari Tech Books

- kustantajia: O'Reilly, Sams, Adobe, Microsoft, John Wiley & Sons, Cisco, IBM Redbooks, Prentice Hall ja Addison-Wesley, New Riders, Peachpit, Que
- käyttö Safari Books Search -alustalla
- sisältö n. 3600 kirjaa

Safari-e-kirjat: <http://my.safaribooksonline.com/>

Hakuohje: <http://www.proquest.co.uk/assets/downloads/products/SafariSearchGuide.pdf>

Dawsonera

<http://www.dawsonera.com/aboutus.html>

Dawsonera: Frequently Asked Questions <http://www.dawsonera.com/faq.html>

- Dawson on kirjavälittäjä ja palveluntarjoaja
- Dawsonera on ilmainen alusta
- Kokoelmassa on tällä hetkellä 75 000 kirjaa useilta eri kustantajilta: Blackwell Publishing, Brill, CABI, Cambridge University Press, Emerald, CRC Press, Elsevier, Imperial College Press, Kogan Page, Marcel Dekker, McGraw Hill, Multilingual Matters, Oxford University Press, Psychology Press, Routledge, Sage Publications, Taylor & Francis, Wiley, World Scientific
- e-kirjat ovat Adobe Reader -formaattissa (PDF)
- e-kirjat tilataan ja maksetaan yksitellen
- e-kirjat tilataan samasta palvelusta kuin painetutkin kirjat, tiedot eri formaateista on linkitetty toisiinsa
- saatavana vertailulistaus e-kirjoista, jotka on aiemmin tilattu kirjastoon painettuina versioina
- kirjat "kuluvat", kun asetettu raja saavutetaan, välittäjä kehottaa ostamaan uuden kappaleen
- koekäyttö marras-joulukuussa 2008 salasanatunnistuksella, keväällä 2009 tulossa uusi koekäyttö Shibboleth-tunnistuksella

MyiLibrary

<http://www.myilibrary.com/company/home.htm>

- e-kirjat ostetaan omaksi
- hinta riippuu siitä, kuinka monta yhtäaikaista käyttäjää/kirja: valittavissa 1–5
- IP-tunnistus
- MARC21-tietueet saatavilla
- linkki kirjaston tietokannasta yksittäiseen e-kirjaan onnistuu
- hinnat kohtuullisia, samaa luokkaa kuin vastaavissa p-kirjoissa

WSOYProfi-verkkokirjat

<http://www.wsoypro.fi/wsoypro.aspx?navi=Sisaltoratkaisut.Kirjat-ja-verkkokirjat&sub=2355>

- tarjolla 126 e-kirjaa liiketalouden ja tietotekniikan aloilta kustantajan alustalla

Talentum Juridica

<http://www.juridica.fi/>

- tarjolla koko Juridica-sarja 17 kirjaa Talentumin omalla alustalla, FlashPaper-formaatissa

6. Muita e-kirja-alustoja ja -palveluita

Markkinoilla on tässä projektissa testattujen palveluiden lisäksi monta vartenotettavaa vaihtoehtoa, joihin kannattaa tutustua. Seuraavassa on esitelty kaksi sellaista palvelua, jotka myyvät e-kirjoja yksitellen.

Ebook library E. B. L.

<http://www.eplib.com/>

- samantapainen kuin Dawsonera
- kirjat kuluvat: käytössä 325 lainapäivää (loan instances) vuodessa/kirja
- myös offline-lukeminen mahdollista
- IP-tunnistus
- e-kirjavälittäjät: Dawson ja Blackwell's

NetLibrary

<http://www.netlibrary.com/>

- e-kirjat ostetaan omaksi
- pääsääntöisesti on ostettava niin monta kirjaa kuin käyttöoikeuksia halutaan
- IP-tunnistus
- MARC21-tietueet saatavilla
- linkki kirjaston tietokannasta yksittäiseen e-kirjaan onnistuu
- alustalla lisäksi käyttömaksu

TitleSelect, NetLibrary's online catalog:

<http://extranet.netlibrary.com/TitleSelect/>

- TitleSelect -tietokantaan voi rekisteröityä ilmaiseksi ja päästä tutkimaan e-kirjavalikoimaa
- tällä hetkellä tarjolla n. 180 000 e-kirjaa
- tekniikan aihealueelta tarjolla tällä hetkellä n. 520 e-kirjaa ja lääketieteestä n. 1000 e-kirjaa

7. Testattujen e-kirjojen ja e-kirja-alustojen ominaisuuksia

Seuraavassa on taulukko projektissa testattujen e-kirja-alustojen ominaisuuksista.

TESTATTUJEN E-KIRJA-ALUSTOJEN OMINAISUUKSIA

e-kirja-alustat	hankinta				omistusoikeus		käytettävyys				
	valmiit paketit	omat paketit	yksitellen	hintatietoja kotisivuilla	omaksi	määrä-ajaksi	rajoitettu yhtäaikaisten käyttäjien määrä	tulostus	kopiointi	oma kirjahylly	offline käyttö
Springer	X			kysyttävä		X		X	X	X	
Taylor & Francis	X	X		niukasti	X	X	X	X	X	X?	
Safari	X	X		kysyttävä		X	X	X	X		
MyiLibrary			X	kysyttävä	X		X	X	X	X	
Dawsonera			X	on (salasana)	X			X	X	X	X
Juridica	X	X	X	kysyttävä		X		X			
WSOYPro		X		kysyttävä		X		X	X		

e-kirja-alustat	luettelointi		käyttäjätilastot
	Marc21-tietueet	kirjalla pysyvä IP-osoite	
Springer	X	X	X
Taylor & Francis	X	X	X
Safari	X	X	X
Dawsonera	X	X	X
MyiLibrary	X	X	X
Juridica		X	X
WSOYPro			

Myynti yksitellen vai paketteina?

E-kirjoja myydään kirjastoille usein isoina paketteina. Nimenomaan kustantajat tekevät niin. On arveltu, että he haluavat tällä tavalla panna kuluttajat maksamaan e-kirjapalvelujensa kehittämis-, ylläpito- ja markkinoimiskulut. Toisaalta volyymimyyntiin on olemassa malli kirjastoille jo pidempään markkinoidusta tietokantapaketeista. E-lehtiä on jo vuosia myyty suurina kokonaisuuksina.

Pakettien ongelma on hukkakäyttö. Saadakseen käyttöönsä tietyn kirjan asiakkaan täytyy lunastaa iso määrä muita kirjoja, joille ei mahdollisesti ole mitään käyttöä. Kirjastojen käytössä olevien e-kirjojen (tai e-materiaalin ylipäänsä) määrä saattaa vaikuttaa kunnioitettavalta, mutta koska kyse on pakettina saadusta materiaalista, siihen ei synny mitään yksilöllistä kosketusta, joka takaisi metatiedon välittymisen loppukäyttäjälle asti. Kuten sanottu, käytäntö on e-kirjojen kohdalla aika vakiintunut, mutta näyttäytyy omituisena heti, jos yrittää soveltaa samaa ajatusmallia painettuihin kirjoihin. Tuntuisi oudolta, jos kustantaja suostuisi lähettämään kirjastoon sen tilaaman painetun kirjan ainoastaan, jos kirjasto tilaisi 99 muuta kirjaa samalta kustantajalta samassa tilauksessa. E-kirjojen kohdalla käytäntö on kuitenkin tyyneästi hyväksytty.

Suuret kaupalliset välittäjät sen sijaan myyvät e-kirjoja yksitellen (esim. Ellibs, Dawson). Ne myyvät niitä hyvin samanlaisin ehdoin ja hinnoin kuin painettujakin kirjoja.

Tietoja sopimusmalleista ja hinnoista on palveluntarjoajien ja välittäjien sivuilla niukasti. Tarkempaa tietoa mahdollisista sopimusehdoista saa vasta erikseen kysymällä. Koekäyttö lupaa monesti paljon, mutta varsinaista käyttöä saattaa hankaloittaa esimerkiksi yhtäaikaisten käyttäjien määrän rajoitus. Kalliit hinnat tekevät mahdottomaksi hankkia kaiken, mitä haluaisi ja tarvitsisi. Kannattaa siis ennen koekäyttöä tutustua sopimusehtoihin ja hintoihin. Jos ne eivät täytä kirjaston valintakriteereitä, ei palvelua kannata hankkia, ellei sisältö ole erityisen arvokas tai suorastaan välttämätön asiakkaalle.

Kopiointi- ja tulostusrajoitukset

Kopiointi ja tulostusrajoituksia on kaikilla palveluntarjoajilla. Tässä muutamia esimerkkejä:

- Safarin käyttöehdoissa todetaan, että auktorisoidut käyttäjät ja kirjastojen paikallisasiakkaat saavat ladata tai tallentaa kohtuullisia määriä aineistoa omiin tiedostoihinsa Suomen tekijänoikeuslainsäädännön mukaisesti. Sama sääntö koskee kopiointia ja tulostusta.
- Taylor & Francisin palvelussa voi kopioida ja tulostaa 5 % kirjan sisällöstä vuodessa (=sopimuskaudessa).
- Dawsonerassa kopiointi ja tulostusoikeus on 5 % kirjan sisällöstä/asiakas/käyttöikä. Näissä molemmissa asiakas saa tietää reaaliajassa palvelua käyttäessään paljonko kopiointi- tai tulostusoikeutta on jäljellä.
- Ebrary-aineiston tekninen tulostusrajoitus on 20 sivua. Kokonaisten kirjojen tulostaminen tai tallentaminen tiedostoon ei ole sallittua
- Juridica-sarjan e-kirjoja ei voi lainkaan kopioida ja tulostus on mahdollista vain sivu kerrallaan.

FinELib-aineistojen käyttöoikeudet

<http://wiki.helsinki.fi/pages/viewpage.action?pageId=28184606>

Käyttörajoitukset: laina-ajan kesto, yhtäaikaisten käyttäjien määrä ja käyttökertojen määrä

Kaikilla palveluntarjoajilla on jonkinlaisia rajoituksia e-kirjojen käytön suhteen. Perinteisin ja suoraan painetun aineiston lainauksesta periytynyt käytäntö on laina-ajan rajoittaminen. Ellibsin e-kirjojen laina-ajan määrittelee kirjasto itse. TAMKissa Ellibsin laina-ajat ovat tällä hetkellä kaksi tuntia tai vuorokausi. Valitun ajan kuluttua kirja lukkiutuu pois asiakkaan käytöstä. Yhtäaikaisten käyttäjien määrä on sama kuin kirjaston ostamien niteiden määrä.

Toinen tapa rajoittaa e-kirjan käyttöä on rajoittaa yhtäaikaisten käyttäjien määrää. Tällä rajoituksella kontrolloidaan hintoja tehokkaasti. Yhtäaikaisten käyttäjien määrän rajoittaminen hankaloittaa kirjan käyttöä kurssikirjana. Kirjastoille tulee kalliiksi lunastaa yhtä monta käyttäjälisenssiä kuin kurssi-kirjoja yleensä hankitaan, etenkin silloin kun nämä rajoitukset liittyvät isoina paketteina myytäviin palveluihin.

Tästä käytännöstä jotkut kustantajat luistavat tilapäisesti itsekin. Esimerkiksi MyiLibrary lupaa, ettei se suoraan päätä sulje ylimääräisiä lukijoita edes yhden käyttäjän lisenssillä toimivasta palvelusta. Sen sijaan he tarkkailevat tilannetta ja jos käyttö jatkuu sopimuksen rajat ylittävänä, he suosittelevat joko lisäkopioiden ostoa tai lisenssin laajentamista usealle käyttäjälle. Tämän ominaisuuden toimintaa ei ole testattu eikä toimivuudesta ole muuta todistetta kuin myyjän antama kuvaus.

Kolmas tapa on rajoittaa käyttökertojen määrää. Tällä ei tarkoiteta yhtäaikaisten käyttökertojen rajoittamista, vaan sitä että tiedostoihin on asetettu seurantajärjestelmä, jonka mukaan e-kirja kuluu käytössä kuten painettukin kirja. Kun kustantajan ennalta määräämä raja on ylittynyt, e-kirja sulkeutuu ja palveluntarjoaja ehdottaa uuden "niteen" ostamista. Tällainen käytäntö on ainakin Dawsonerassa.

Valmiiden luettelointitietueiden (MARC 21) saanti

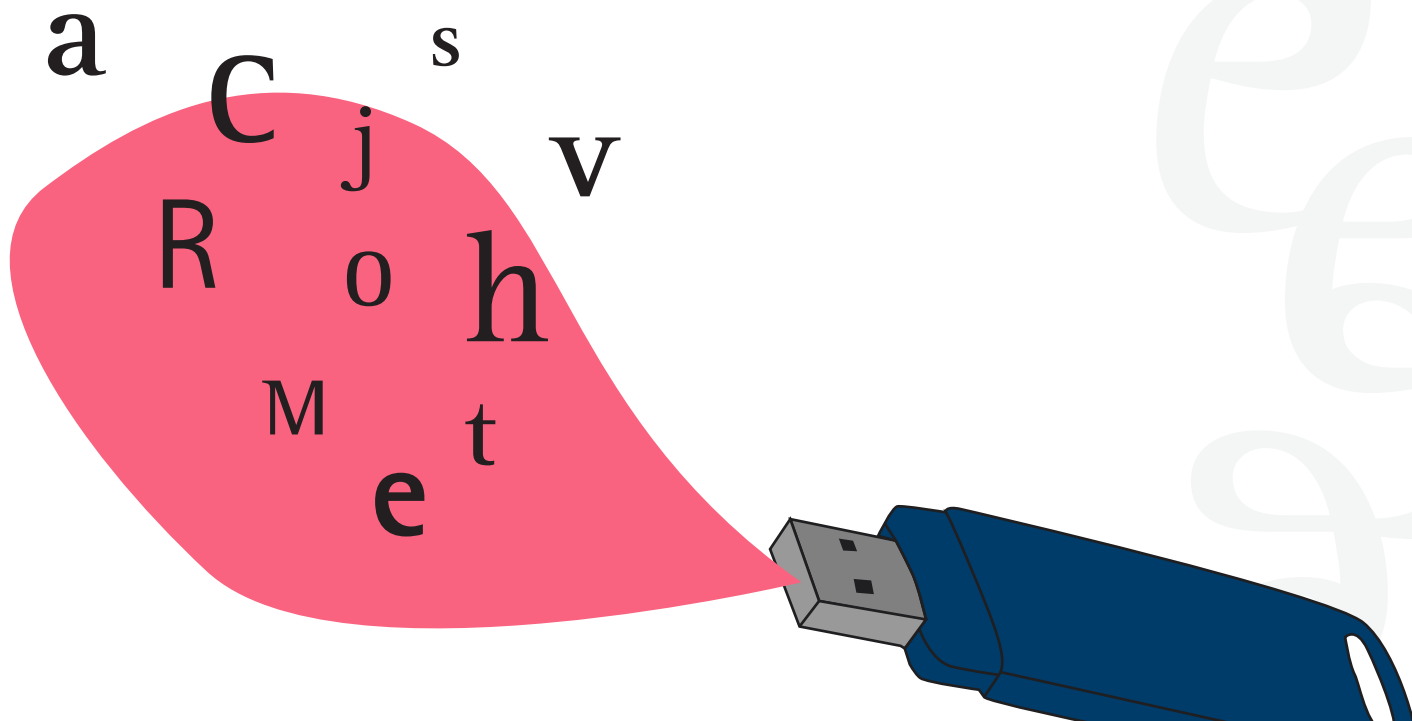
Ulkomaiset palveluntarjoajat tarjoavat melkein aina e-kirjojen lisäksi myös niihin liittyviä MARC21-tietueita. Monissa käyttäjätutkimuksissa todetaan, että asiakkaat löytävät e-kirjat parhaiten kirjastojen tietokannoista. Suurten e-kirjapakettien MARC-tietueet tulisi siis viedä kirjaston omaan tietokantaan. Paketteina tehtävien hankintojen sopimukset ovat useimmiten määräaikaisia, joten e-kirjavalikoima saattaa muuttua tiheästikin. Kirjastossa tulisi olla jatkuvaa asiantuntemusta ja tietoteknistä osaamista täydennys- ja poistoajojen suorittamiseksi nopeasti ja säännöllisesti. Pienet kotimaiset kirjapaketit on helppo luetteloida tietokantaan ja poistaa vaikka käsin.

Aina ei löydy suoraa linkkiä itse e-kirjaan vaan joudutaan tekemään linkki e-kirjapalvelun kirjalistaan, jolloin asiakkaan tarvitsee itse etsiä haluttu kirja listasta tai valikosta. Palveluntarjoajilta tulisi vaatia yksittäisten e-kirjojen

pysyviä verkko-osoitteita. Näin asiakas välttyisi peräkkäisiltä välisivuilta ja linkeiltä.

E-kirjojen offline-käyttö

Monet kustantajat eivät salli e-aineistonsa siirtoa toiselle koneelle siltä, jolle se on alun perin tilattu tai jolla se on avattu. Mutta ainakin Dawsonin e-kirja-alustalta kirjan voi ladata toisellekin tallennusvälineelle (esim. oma tietokone, muistitikku, e-kirjanlukulaite) ja saada kirjan luettavaksi pdf-muodossa myös offline-käyttöön. Asiakas voi valita, kuinka moneksi päiväksi kirjan haluaa käyttöönsä (1–7 vrk). Tallennusvälinettä voi myös vapaasti vaihtaa valitsemansa lukuajan puitteissa. Tämä ominaisuus mahdollistaa e-kirjanlukulaitteiden sujuvan käytön. Kirjaa ei voi kuitenkaan kopioida tai tulostaa.

8. Palveluntarjoajien uusia palvelukonseptejä

Alla on esitetty muutamia palveluntarjoajien sivuilta löytyneitä uusia palvelukonseptejä. Kirjastojen on hyvä tietää, minkälaisia vaihtoehtoja on kehitteillä.

Springer: MyCopy for Libraries

Kirjastot, jotka ovat ostaneet yhden tai useamman Springerin kirjakopetin, voivat tarjota asiakkailleen mahdollisuutta tilata paperikopion kirjasta (hinta \$24.95, sis. lähetys- ja käsittelykulut). Näin syntyneissä MyCopy-kirjoissa on värilliset kannet, mutta muuten ne ovat mustavalkoisia. Niitä ei voi liittää kirjaston kokoelmaan. Kokeilu on menossa USA:n ja Kanadan kirjastoissa.

<http://www.springer.com/e-content/ebooks/my+copy?SGWID=0-165802-12-551800-0>

Taylor-Francisin palveluita yksityiselle asiakkaalle (ei kirjastolle)

<http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/splash.asp>

ePrint/eCopy

Rekisteröitymällä asiakkaaksi ja tallentamalla sähköiseen kukkaraan rahaa voi kopioida tai tulostaa haluamansa sivut valitsemistaan kirjoista. E-kirjaa voi selailla 3 x 15 min, jona aikana on valittava tulostettavat tai kopioitavat sivut. Jos ei tänä aikana ole tilannut tulosteita tai kopioita, pääsy kirjaan estyy seitsemän päivän ajaksi. Tulostettujen sivujen määrä on korkeintaan 30 sivua/kirja.

eCompile

Asiakas voi tehdä myös oman persoonallisen käsikirjan (pdf) yhdistämällä haluamiaan sivuja valitsemistaan kirjoista. Tällaista sähköistä kirjaa luetaan offline. Kirjaa ei voi tulostaa eikä kopioida. Maksut suoritetaan sähköisen kukkaron kautta.

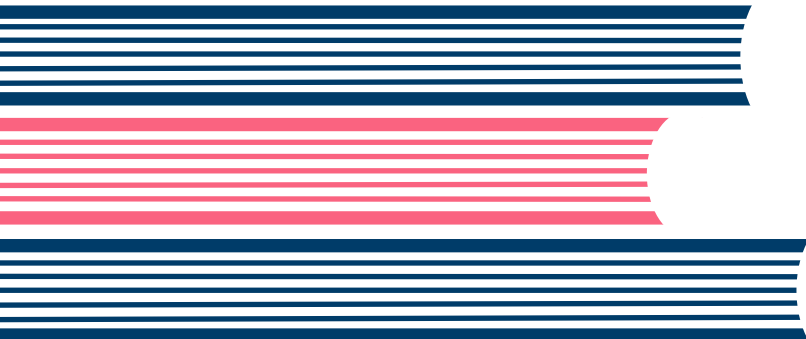
E-kirjojen kaukolainaus

E-kirjojen kaukolainausta on kehittänyt ainakin kanadalainen CSTI. Tarjolla oleva e-kirjakokoelma käsittää tällä hetkellä n. 20 000 nimekettä. Asiakas

voi saada e-kirjan käyttöönsä 30 vuorokaudeksi omalle koneelleen ja maksaa luottokortilla. Kaukolainan hinta on n. 25 Kanadan dollaria. Palvelu toimii MyiLibrary-alustalla.

http://cat.cisti-icist.nrc-cnrc.gc.ca/screens/help_myilibrary.html

Voidaan tietysti kysyä, miten sähköisen aineiston kaukolainaus eroaa sen normaalista lainauksesta muuten kuin että asiakas ei ole koskaan fyysisesti käynyt lainaavassa kirjastossa. Mutta onko se tulevaisuudessa muutenkaan asiakkuuden kriteeri?

9. Kokemuksia e-kirjojen markkinoinnista, koekäytöistä ja hankinnasta

Kotimaiset e-kirjavälittäjät markkinoivat ja mainostavat innokkaasti ulkomaistenkin kustantajien e-kirjoja. Koekäyttöä saa helposti sovittua. Vähäinkin kiinnostus saatetaan käsittää koekäytön tilaukseksi. Tästä syystä projektin koekäytöt valikoituivat osin sattumanvaraisesti. Joitakin meille tarjottiin, joitakin pyysimme itse. Muutama tuli pyytämättä. Koekäytimme kaikki, jos kohta painotuksissa oli eroja sen mukaan, kuinka kiinnostuneita olimme itse alun perin olleet.

Koekäyttöjen sopiminen haluamansa aikataulun mukaisesti ei aina välttämättä onnistu. Marraskuussa 2008 meillä oli kirjastossa tietotekniikan teemakuukausi ja pyrimme saamaan aiheeseen liittyviä e-kirjoja kokeiltavaksi. Pyysimme ProQuestin Safari-kirjoja koekäyttöön. Saimme myönteisen vastauksen, mutta käytännössä yhteydet pelasivat vasta kun teemakuukausi oli jo loppumaisillaan.

Dawsonera näytti meidän kannaltamme etukäteen mielenkiintoiselta. E-kirjoja voi ostaa alustalle yksitellen. Kokoelma on lisäksi suhteellisen laaja. Meillä on valmiina painettujen kirjojen hankintakanavat Dawsonille. E-kirjojen hankinta sujuu samalla pohjalla kuin painettujenkin kirjojen. Kirjoja etsiessä Dawsonin tietokanta antaa kaikki vaihtoehdot formaattiin katsomatta. Dawsoneraa koekäytettäessä palveluun kirjauduttiin salasanoilla. Keväällä 2009 Suomen Haka-federaatio shibboloi Dawsoneran ja alustalle voi nyt kirjautua kotiorganisaation verkkotunnuksilla.

Koekäytöt sujuivat ilman suurempia ongelmia. Springerin e-kirja-alusta tuntui monimutkaiselta. Otimme yhteyttä HelpDeskiin ja saimme vastauksen ja käyttöohjeet videona. Springer-, Taylor & Francis- ja Safari-koekäytöt avattiin myös TAMKin henkilökunnalle ja opiskelijoille. Erityisesti Safarista tuli positiivista palautetta. Kun palvelua alettiin hankkia vakiokäyttöön, huo-

mattiin, että rahat riittävät vain yhden käyttäjän lisenssiin ja noin 80 kirjan tilaamiseen. Valinnan tekivät tietotekniikan opettajat ja informaattikko yhteistyössä. Laskun maksoimme jo vuoden 2008 lopussa, mutta kirjat saatiin käyttöön vasta helmikuun 2009 alussa. Vasta palvelun avauduttua ymmärsimme, että yhden käyttäjän lisenssi koskee tässä tapauksessa koko palvelua. Kaikki yli 80 kirjaa lukkiutuvat, kun yhtä kirjaa luetaan. Tämä oli kieltämättä mainittu pienellä painetussa tekstissä, mutta koimme käytännön kuitenkin erittäin epäoikeudenmukaiseksi ja lähetimme valituksen Safarin taustaorganisaatiolle ProQuestille helmikuussa 2009. Keskustelu jatkuu yhä.

Kotimaisia e-kirjoja ei valitettavasti juuri ole tarjolla. WSOYPron ja Talentumin edustajat kävivät esittelemässä ja markkinoimassa tuotteitaan meille. Saimme Talentumin Juridica-sarjan kirjat ostettua ja otettua käyttöömmme vaikeuksitta. Kirjoja voi ostaa yksitellenkin, mutta valitsimme koko paketin (17 kirjaa). Ne on linkitetty kirjastotietokannassa oleviin vastaavien painettujen kirjojen luettelointitietueisiin.

WSOYPron verkkokirjoja tilattiin ensin minimiostos eli kymmenen kirjaa. Liiketalouden opettajat valitsivat kirjapaketin sisällön. Tilauksen tehtyämme ja aikamme turhaan odotettuamme saimme kuulla, että kirjoja onkin ostettava kerralla 45. Neuvottelemalla saatiin määrä vähennettyä viiteentoista. Lopujen lopuksi hankimme 25 kirjan paketin. Tähän pakettiin ei voi kuitenkaan ostaa yksittäisiä lisäkirjoja. Lisäkirjapaketin koko pitää aina tarkistaa toimittajalta. Sen koko saattaa muuttua.

10. E-kirjojen lukuohjelmat, formaatit ja lukulaitteet

Lukuohjelmat ja formaatit

E-kirjojen yleisimmistä formaateista ja lukuohjelmista löytyy käyttökelpoisia vertailutaulukoita palveluntarjoajien ja kirjakauppojen sivuilta. Yleisimpiä e-kirjojen lukuohjelmia ovat Adobe Reader, Mobipocket Reader, Microsoft Reader ja DX Reader. Ebraryn kirjoilla on oma Ebrary Reader -lukuohjelma. Parhaissa lukuohjelmissä on useita lukemista helpottavia apuvälineitä: oma kirjahylly, kirjanmerkit, alleviivaus, mahdollisuus tehdä muistiinpanoja, linkit sanakirjoihin tai käännöspalveluihin jne.

eBooks formats (Taylor & Francis –sivuilta)

<http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index.asp>

Ebrary reader <http://www.ebrary.com/corp/techReader.jsp>

Comparison of e-book formats (artikkeli Wikipediassa)

http://en.wikipedia.org/wiki/Comparison_of_e-book_formats

eBooks.com–kirjakaupan laatima formaattien vertailutaulukko

http://www.ebooks.com/help/reader_comparison_table.asp

eBookMall–kirjakaupan laatima formaattien vertailutaulukko

<http://www.ebookmall.com/choose-format/>

BooksOnBoard–kirjakaupasta voi ostaa e-kirjoja kännykkään (iPhone)

http://www.booksonboard.com/index.php?F=iPhone_ebooks

BooksOnBoard Mobile Device Selection Guide

http://www.booksonboard.com/index.php?F=Device_Selection_Chart

E-kirjojen lukulaitteet

E-kirjojen lukulaitteita ei Suomessa ole vielä paljon nähty. Syksyn 2008 Digi-Expossa Helsingissä erään näytteilleasettajan kommentti lukulaitetta etsivän

kirjastonhoitajan kyselyihin oli aito hämmästys: "Eihän niistä Suomessa ole kukaan kiinnostunut!" Yhtiö on kyllä kehittänyt suosituksen lukulaitteen ja markkinoikin sitä muualla maailmassa.

Online Information 2008 -konferenssin yhteydessä pidetyillä messuilla oli myös yllättävän vähän lukulaitteita nähtävillä tai edes tietoa niistä. Onnistuimme kuitenkin näkemään Amazonin Kindlen, Sony Readerin ja kaksi lukulaitetta iRex-mallistosta. Näistä ensimmäinen, Kindle, on toistaiseksi tarkoitettu vain Pohjois-Amerikan markkinoille. Siellä se on levinnyt nopeasti ja saanut miljoonamyynnin.

Käyttäjätutkimusten mukaan tietokonenäytöltä lukeminen koetaan hankalaksi, mutta toisaalta erityisesti opiskelijat ovat kertoneet tarvitsevansa lukiessaan koko ajan myös verkkoyhteyttä, Internetiä ja sähköpostia. Herää kysymys, tarvitaanko erillisiä, vain e-kirjojen lukemiseen suunniteltuja laitteita. Eikö koko ajan pyritä keskittämään monia toimintoja yhteen laitteeseen? Minkälainen on erillisten lukulaitteiden tulevaisuus? Japanissa luetaan e-kirjoja paljon matkapuhelimilla. Älypuhelimet, kämmentietokoneet tai minikokoiset kannettavat tietokoneet ovat vaihtoehto niille, jotka eivät halua erillistä lukulaitetta.

Ihmissilmän tarpeet ja toimintakyky puoltavat erillistä lukulaitetta. Sähköinen paperi (eInk) ei rasita silmiä niin kuin tavallinen näyttö. Lisäksi lukulaitetta on miellyttävämpi käsitellä. Kooltaan ja muodoltaan se on painetun kirjan kaltainen.

Markkinoilla olevien laitteiden näytöt perustuvat sähköiseen paperiin ja ovat ohuita ja joustavia. Niiden resoluutio on hyvä, laitteet kuluttavat vähän virtaa ja ovat kevyitä. Näytöt ovat edelleen kuitenkin vain mustavalkoisia.

Brittiläinen Plastic Logic aloitti sähköisten näyttöelementtien tuottamisen Saksassa kesällä 2008. Tehdas pystyy tuottamaan miljoona näyttöä vuodessa. Euroopassa Polymer Vision kehittää RADIUS-nimistä lukulaitetta, jonka näyttö on taipuisa.

Suomessa kirjakustantajat ovat myös alkaneet valmistautua lukulaitteiden tuloon. Kun lukulaitteet alkavat yleistyä, tulee olla myös e-kirjatarjontaa. Ja päinvastoin: kun lukulaitteita aletaan markkinoida voimakkaammin, niihin tarvitaan sisältöä.

VTT:n ja TAMKin yhteistyönä käynnistetään projektia, joka tutkii uusien tekniikoiden tuomia mahdollisuuksia yhdistyneen TAMKin kirjastolle. Kirjastossa olisi halua ottaa koekäyttöön e-kirjanlukulaitteita.

Lista saatavilla olevista lukulaitteista Wikipediassa

http://en.wikipedia.org/wiki/E-book_reader#Commercially_Available_Devices_Based_On_Electronic_paper

E-kirjanlukulaitteiden vertailutaulukko

http://wiki.mobileread.com/wiki/E-book_Reader_Matrix

Sony eBook readers

<http://www.sonystyle.com/webapp/wcs/stores/servlet/CategoryDisplay?catalogId=10551&storeId=10151&langId=-1&categoryId=8198552921644523780>

Amazon Kindle

<http://www.amazon.com/dp/B00154JDAI>

Radius eBook reader (Polymer Vision)

<http://www.radius.com/>

Lukulaitteiden kehityksen seurantaan sopivia Internetosoitteita GT-palvelu

<http://virtual.vtt.fi/virtual/proj2/gt/>

News & views on e-books, libraries, publishing and related topics

<http://www.teleread.org/>

MobileRead Wiki

http://wiki.mobileread.com/wiki/Main_Page

11. E-kirjastrategia hybridikirjastossa

Kokoelmapolitiikka ja hankinta

Yleisenä tavoitteena kannattaa pitää formaattivapaata kokoelmapolitiikkaa. Eri formaateille ei pitäisi rakentaa niin omia kokoelmia, tietokantoja kuin kokoelmapolitiikkaakaan. Alkuvaiheessa on kuitenkin paikallaan tarkastella e-kirjoja omana kokonaisuutenaan, puhua hankintaperiaatteista suhteessa painettuun materiaaliin ja laatia mahdollisesti erillinen budjetti ja hankintasuunnitelma e-kirjoille.

Suunnitelmassa pitää ottaa huomioon käyttäjien toiveet ja tarpeet ja soveltaa aineiston sisältö ja muoto niihin.

Tekniikka tulee e-kirjojen myötä olennaiseksi osaksi kokoelma- ja hankintapolitiikkaa. Sen toimivuus pitää taata ennen kuin materiaalia hankitaan.

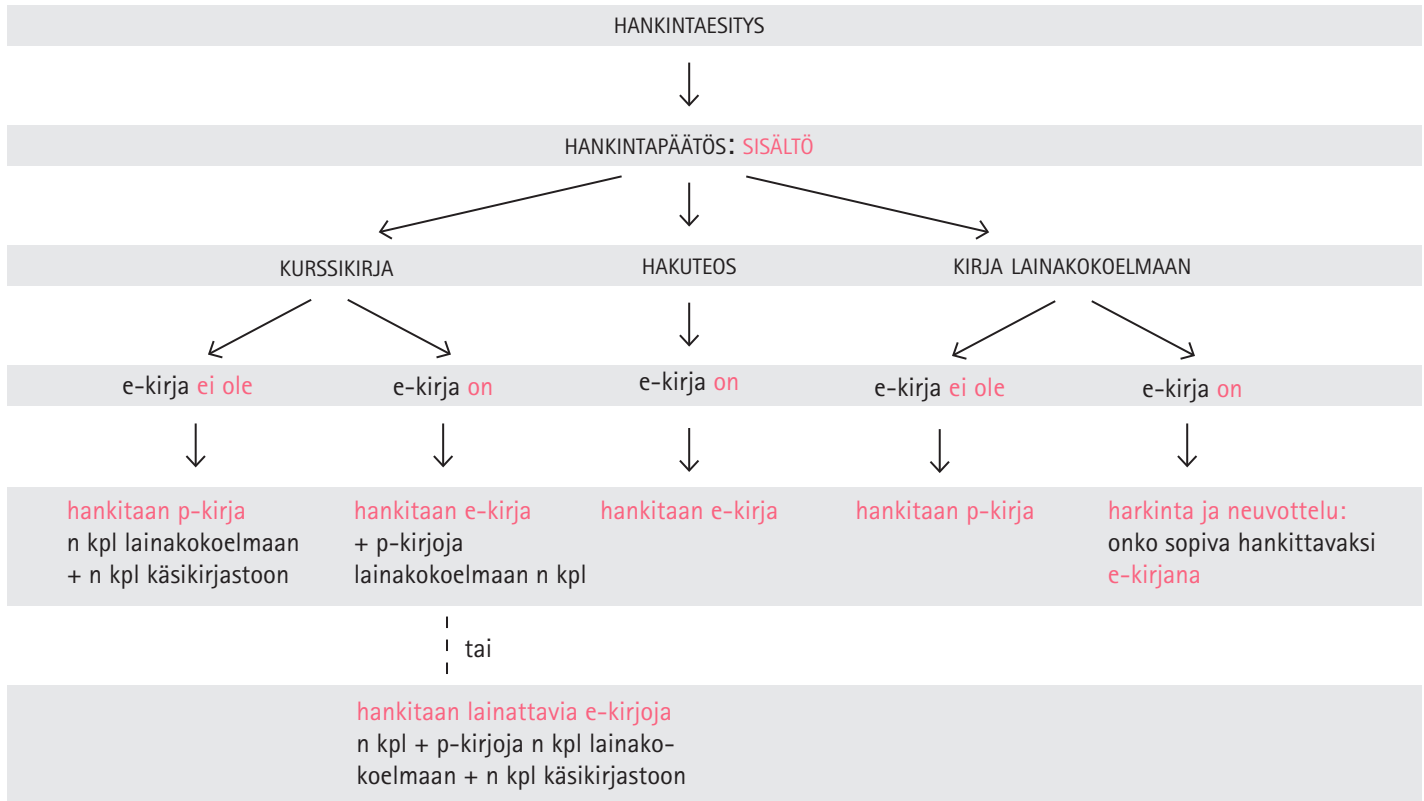
E-kirjojen valintakriteereiden painopiste voidaan valita monesta vaihtoehdosta. Seuraavia näkökulmia kannattaa harkita: sisältö, tekniikka, tekniset rajoitukset, hinta, maksupolitiikka (kertamaksu, instituution koon mukaan määräytyvä hinta, potentiaalisten käyttäjien mukaan määräytyvä hinta, todellisen käytön mukaan määräytyvä hinta), mahdollinen yhteishankinta (yksityiset hankinnat vs. konsortiot), palveluun kirjautuminen ja asiakkaan tunnistaminen.

Tämän projektin sekä muiden kirjastojen kokemuksen perusteella kokoelmiin hankitaan mieluummin kohtuullisesti hinnoiteltuja yksittäisiä e-kirjoja, joiden samanaikaisten käyttäjien määrää ei ole rajoitettu, kuin suuria pakketteja, joissa käyttäjien määrä on käyttäjälisensseillä säädelty. Myös asiakkaan tunnistaminen voi nousta kynnyskysymykseksi. Yksittäisten käyttäjien erikseen kirjautuminen koetaan hankalaksi. Kätevintä on hoitaa tunnistus IP-osoitteiden perusteella.

Hankintapolitiikassa täytyy määritellä, painotetaanko e-kirjoja erityisesti. Hankitaanko vain paperisia, vain sähköisiä vai molempia? Jos hankitaan molempia, mikä on suhdeluku? Hankitaanko e-kirja aina kun se on

mahdollista? Ehdotetaanko opettajille kurssikirjoiksi e-kirjoja? Saadaanko kustannushyötyä hankkimalla molemmat? Seuraavassa on esitetty kaaviona p-kirja/e-kirja -hankintaprosessi.

HANKINTAPROSESSI P-KIRJA (p=printed, paper) / E-KIRJA

Alussa vastaukset em. kysymyksiin määräytyvät pitkälti sen perusteella, onko jokin tietty materiaali ylipäätään saatavana sähköisenä.

E-kirjoina tarjotaan paljon perinteistä käsikirjastomateriaalia. Sen osalta on järkevä aloittaa keskustelu, voidaanko käsikirjasto korvata kokonaan e-kirjoilla ja muulla sähköisellä materiaalilla.

E-kirjan käyttö kurssikirjana edellyttää, että yhtäaikaisten käyttäjien määrää ei ole rajoitettu. Toinen tärkeä kriteeri on tekniikan toimivuus. Opiskelijoiden on voitava luottaa siihen, että he saavat kurssimateriaalin halutessaan eteensä. Tekniikka on varmistettava sekä koulun omassa verkossa että etäkäyttöyhteydessä.

Varsinaisia poistoja ei tarvitsisi tehdä muuten kuin poistamalla tietue tietokannasta kun kirjaston käyttöoikeus e-kirjaan on päättynyt (ks. seuraava luku Luettelointi).

Luettelointi

Samoin kuin on tarpeetonta kehittää erillistä kokoelmapolitiikkaa e-kirjoille, on turhaa ja haitallista erotella ne omaan tietokantaansa. Kirjaston kannattaa huolehtia kaikki käytössään oleva materiaali joko yhteen integroituun tietokantaan tai ainakin yhteiseen hakuportaaliin. Tällä tarkoitetaan sellaista todellista hakupalvelua, jossa kaikki mahdolliset hakutulokset saadaan esiin yhdellä haulla. Erilliset tietokannat ja listat vaikeuttavat käyttöä. Mitä useammin asiakkaan täytyy kirjoittaa hakutermi ja valita uusi palvelu toisen palvelun sisällä, sitä varmemmin aineisto jää etsimättä ja löytymättä. Esimerkiksi Nelli-portaali nykyisellään ei toimi toivottavalla tavalla ja tasolla.

Käytännössä ainakin alkuvaiheessa on Nelliin tarjoamiin mahdollisuuksiin tyydyttävä. Tietokannat tulisi kuitenkin piilottaa nykyistä paremmin Nelliin uumeniin ja tehdä mahdolliseksi hakea kaikkea aineistoa yhdellä haulla. Uuden pikahakuryhmän luominen e-kirjoille voisi olla väliaikainen ratkaisu. Ongelmana on, että Nelli ei pysty käyttöliittymässään näyttämään ainakaan Knovelin tai Ebraryn hakutuloksia. Hakutulosta on käytävä tutkimassa näiden tietokantojen omissa käyttöliittymissä.

Useimmilta kirjantoinittajilta voi saada ostamiensa kirjojen MARC-tietueet valmiina. Niiden hankkiminen ja siirtäminen suoraan omaan kirjasto-tietokantaan on erityisen suositeltavaa sähköiselle aineistolle. Näin saadaan maksimaalinen hyöty uuden formaatin nopeudesta. Jos itse e-kirja saadaan muutamassa tunnissa kokoelmaan, on tarpeetonta jäädä odottelemaan luettelointia yhtään pidempään.

Jos luettelointitietueet ostetaan ulkomailta, täytyy miettiä, lisätäänkö suomenkieliset asiasanat tietueisiin vai annetaanko tietueiden olla sellaisinaan. Tämä on iso periaatteellinen kysymys. Jos tietueisiin ei lisätä suomenkielisiä asiasanoja, on asiakkaat koulutettava etsimään aineisto aina sen kielen asiasanoilla, joilla he haluavat tai odottavat sen saavansa. Mahdollisesti jossain vaiheessa hakupalveluihin tulee automaattinen käännöspalvelu, jolloin asiakkaan tarvitsee kirjoittaa hakutermin vain yhden kerran yhdellä kielellä. Tällaiset palvelut eivät kuitenkaan ole vielä käytössä tai ainakaan yleisiä.

Koska kirjat ostetaan usein määräajaksi, on tietueet myös poistettava kokoelman vaihtuessa. Tämä on otettava huomioon luetteloinnissa ja tietokannan huollossa.

Luetteloinnissa on valittava, tehdäänkö e-kirjasta kokonaan oma luettelointitietue vai liitetäänkö tieto sähköisestä saatavuudesta lisätietona jo olemassa olevaan painetun kirjan tietueeseen. Silloin kun kirjaa ei ole ennestään painettuna kokoelmassa, tätä kysymystä ei tarvitse esittää. Mutta entä jos e-kirjan jälkeen hankitaan painettu kirja? Merkitäänkö se silloin lisätietona sähköisen kirjan tietueeseen? Vai olisiko selkeintä, että molemmilla olisi erilliset luettelointitietueet? Tässä tapauksessa on järkevää tehdä viittaukset aineistosta toiseen.

Tämä on aiheellinen kysymys senkin takia, että aina ei voi olla täysin varma, onko e-kirja täydellisesti sama kuin sen paperinen vastine. E-kirjalta puuttuu usein oma ISBN-tunnus. Tällöin oletetaan sen olevan kopio painetusta kirjasta. Alalla käydään kuitenkin koko ajan keskustelua siitä, pitääkö e-kirjan olla pelkkä kopio painetusta vastineestaan. Vastaus lienee selkeän kielteinen. E-kirjan pitää ottaa oma luontonsa huomioon ja realisoida omat mahdollisuutensa. Useimmat palveluntarjoajat tarjoavat jo nyt e-kirjoilleen sellaisia ominaisuuksia, joita ei voi painettuun kirjaan liittää. Kehitys johtanee siihen, että e-kirja ja painettu kirja eivät enää vastaa toisiaan yksi yhteen. Päinvastoin, voi käydä niin, että painettu kirja on kopio e-kirjasta, vain yhden hetken ilmentymä moni-ilmeisestä e-kirjasta. Onpa joku ennustanut, että jatkossa vaihdamme puhejärjestystä. Puhumme kirjoista, kun tarkoitamme sähköisiä kirjoja ja erikseen p-kirjoista, kun puhumme painetuista kirjoista (p=printed/

painettu tai paper/paperi). Siksi myös luetteloinnissa tulee ylimenokautena valmistautua siihen, että puhumme tietoisesti eri kokonaisuuksista emmekä toistensa kopioista. Samaan tietueeseen tulee luetteloita vain ne kirjat, jotka todella ovat identtisiä.

Etäkäyttö ja langattomat verkot

On tärkeää varmistaa e-kirjojen saatavuus ja toimivuus paitsi kirjaston ja koulun koneilla myös asiakkaiden kotikoneilla. Asiakasta ei saa jättää pulaan toimimattomien verkkoyhteyksien takia.

Eri palveluntarjoajien alustat tuntuvat tällä hetkellä toimivan paremmin EZproxy- kuin Citrix-etäkäyttöyhteydellä. Etäkäytön toimivuus on tarkastettava jokaisen palvelun kohdalla kuitenkin erikseen.

Tällä hetkellä e-aineistojen käyttö ei onnistu langattomassa verkossa, koska sen käyttämiä IP-osoitteita ei voi liittää aineistontarjoajille toimitettuihin IP-avaruuksiin ilman että syyllistyttäisiin lisenssirikkomukseen. TAMKin vierailijaverkkoon pääsee mm. Langattoman Tampereen tunnuksilla ja Eduroam-järjestelmän kautta (eurooppalaisten korkeakoulujen yhteisjärjestelmä). Lisäksi tunnuksia annetaan konsulteille, vieraileville luennoitsijoille jne. Näiden asiakkaiden tekninen ja juridinen asema täytyy selvittää.

Markkinointi ja koulutus

Ensimmäinen askel markkinoinnissa on muutosvastarinnan murtaminen. Siihen tepsii ennen kaikkea asiallinen ja innostunut tiedottaminen mutta myös hyvien esimerkkien löytäminen. Niin kauan kuin asiakkailla on kokemuksia pelkästään kömpelöistä ja epäluotettavista tekniikoista, e-kirjat eivät mainosta itseään, vaan pikemminkin ylläpitävät vanhoja ennakkoluuloja. Tästä syystä täytyy myös huolehtia, että kaikissa opetustilanteissa tekniikka toimii. Epäonnistunut käyttötilanne ei edistä käyttöä. Uutta yhdistynyttä kirjastoa suunniteltaessa täytyy toivelistalle lisätä kirjaston oma opetusluokka, jonne voisi keskittää tiedonhankinnan opetuksen ja jonka teknisiä valmiuksia olisi helppo tarkkailla ja päivittää.

Ensimmäisinä uudistukset omaksuvat innovaattorit. He ovat yleensä tekniikkaorientoituneita ja -myönteisiä kokeilunhaluisia ihmisiä. Heidän perässään

tulevat varhaismaksujat, vielä vähemmistö suuresta yleisöstä. Onnistunut käytäntö leviää sen jälkeen varhais- ja myöhäisenemmistöön. Näiden ryhmien tunnistaminen ja niihin oikealla tavalla vetoaminen on tärkeitä myös e-kirjojen markkinoinnissa.

Organisaation tasolla ensimmäiseksi pitää vakuuttaa ja kouluttaa kirjaston henkilökunta. Heti sen jälkeen tai samanaikaisesti perehdytetään muu henkilökunta, opettajat erityisesti. Tämä on tärkeitä, jotta he omaksuisivat e-kirjojen käytön ja osaisivat käyttää niitä opetuksessa ja ohjata oppilaansa niiden pariin.

E-kirjakoulutus pitää nivoa kirjaston yleiseen käyttökoulutukseen. Alussa voidaan tietysti järjestää erityisiä e-kirjakoulutuksia, mutta jatkossa kannattaa suhtautua eri formaatteihin tasa-arvoisesti. Sisältö ratkaisee, ei muoto. Eri muotoja täytyy kuitenkin osata käsitellä, jotta ne olisivat oikeasti tasa-arvoisessa asemassa.

Informaattikot esittelevät ja opettavat e-kirjojen käyttöä opetustilanteissa. Myös asiakaspalvelussa mainitaan aina, jos asiakkaan pyytämä materiaali on saatavana sähköisenä.

Kustantajat ja välittäjät tarjoavat koulutusmateriaalia ja jopa -tilaisuuksia oman aineistonsa perehdytykseen. Hankalaa onkin juuri se, että nykyisellään jokainen palvelu tarvitsee oman käyttäjäkoulutuksensa. Kirjaston on sen lisäksi huolehdittava yleiskoulutuksesta ja mahdollisuuksien mukaan vaadittava e-kirjakustantajilta yhteneviä käytäntöjä. On myös selvitettävä, kuinka paljon kustantajien koulutusmateriaalia voidaan laittaa kirjaston www-sivuille. Koulutus- ja mainosmateriaalin raja on usein epäselvä.

Tilastot ja käytön seuranta

Palveluntarjoajat tarjoavat usein tilastointipalveluja. Näitä kannattaa käyttää hyväksi. Useimmilla ne sisältyvät peruspalvelun hintaan. Tilastointiperiaatteiden yhteensopimattomuus voi estää suoran vertailun eri palvelujen välillä, ja todellinen vertailu vaatii lisätyötä kirjastolta.

Palaute palveluntarjoajille

Kirjastojen pitää omaksua aktiivinen rooli tekniikan ja hinnoittelumallien kehittämisessä sekä lisenssineuvotteluissa. Palautetta kannattaa aina antaa. Jos paikallisesti tai valtakunnallisesti päädytään esim. yhteisiin hankintaperiaatteisiin, kirjastot voivat perustaa painostus- ja tiedotusryhmiä, jotka ovat yhteydessä palveluntarjoajiin.

TAMKin projektissa on huomattu, että palveluntarjoajat ottavat mielellään vastaan käyttäjäpalautetta ja vastaavat siihen innokkaasti. On myös heidän etunsa tietää, mitä kentällä ajatellaan heidän tarjoamistaan palveluista. Nyt kun mikään palvelukonsepti ei ole vielä osoittautunut muita olennaisesti paremmaksi eikä valloittanut markkinoita, kustantajien ja välittäjien kehitystyö jatkuu kiivaana. He ottavat vaikutteita kilpailijoiltaan ja neuvoja asiakkailtaan.

Yhteistyö muiden AMK- ja yliopistokirjastojen kanssa

Koska suurin osa Suomen tieteellisistä kirjastoista pohtii samaan aikaan e-kirjakysymyksiä, yhteistyö on tarpeellista ja hyödyllistä. Kaikkien ei kannata keksiä samoja asioita omissa yksiköissään, kun toisten opit ja kokemukset ovat jaettavissa ja hyödynnettävissä. Tulevaisuus saavutetaan nopeammin yhdessä.

KIRJALLISUUSLUETTELO

2008 Global student e-book survey. Sponsored by Ebrary. [pdf-tiedosto]. Saatavissa:

http://www.ebrary.com/corp/collateral/en/Survey/ebrary_student_survey_2008.pdf

Antikainen, Hannele 2008. E-kirjat yleistyvät tutkimuksessa ja opetuksessa. Gt-lehti (3), 12-13.

Antikainen, Hannele, Kuusisto, Olli & Viljakainen, Anna 2009.

Viestintäalan nykytila ja kehitystrendit 2009-2010. GT-raportti (1-2).

Antikainen, Hannele & Kuusisto, Olli 2008. Viestintäalan nykytila ja kehitystrendit 2008-2009.

GT-raportti (1).

Balas, Janet L. 2006. Are e-books finally poised to succeed? Computers in libraries 26 (10), 34-36.

[online] <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=buh&AN=22920693&site=ehost-live>

Ekholm, Kai , Järvinen, Aki 1999. Digitalisoituva julkaisukulttuuri. Tampere : Tampereen yliopiston äydennyskoulutuskeskus. ISBN 951-44-4663-1.

Gall, James E. 2005. Dispelling five myths about e-books. Information technology & libraries 24 (1), 25-31.

[online] <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=afh&AN=16795125&site=ehost-live>

Gillespie, Tarleton 2007. Wired shut : copyright and the shape of digital culture. MIT Press.

[online] <http://site.ebrary.com/lib/tamperepoly/docDetail.action?docID=10190462>

Heilman, Jali 2007. Sähköpaperi. Gt-raportti (3).

Herther, Nancy K. 2008. The ebook reader is not the future of ebooks. Seacher 16 (8), 26-40.

[online] <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=buh&AN=34172354&site=ehost-live>

JISC national e-book observatory project. April 2008. Findings from the first user survey. [pdf-tiedosto].

Saatavissa: http://www.jiscollections.ac.uk/media/documents/jisc_collections/ebooks_project_first_user_survey.pdf

Korkeila, Sirkka-Liisa 2007. E-kirjat kirjastojen kokoelmissa : uuden aineistotyypin diffuusio

suomalaisissa kirjastoissa. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Informaatiotutkimuksen laitos.

Tampere. [online] <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu02080.pdf>

Lieslinna, Katja 2007. Readius-lukulaite haastaa maailman parhaan käyttöliittymän:

sähköistä paperia. Tekniikan maailma 55 (21), 66-68.

Pohjolainen, Pirjo 2006. E-kirjat opetuksessa. Kehittämishankeraportti. Jyväskylän ammatikorkeakoulu, Ammatillinen opettajakorkeakoulu. Jyväskylä. [online] <https://oa.doria.fi/bitstream/handle/10024/6674/TMP.objres.359.pdf?sequence=1>

Raitt, David (toim.) 2005. Theme issue : electronic books. The Electronic Library 23 (1). [online] <http://www.emeraldinsight.com/Insight/viewContainer.do?jsessionid=9EB272DD345CBB0579C9274FE5F3A4E5?containerType=Issue&containerId=22288>

<http://site.ebrary.com/lib/tamperepoly/docDetail.action?docID=10085701>

Rajala, Hannu 2002. Kaupallisten e-kirjamallien soveltuvuus tieteellisille kirjastoille: case Helsingin kauppakorkeakoulun kirjasto. Helsingin kauppakorkeakoulun kirjaston julkaisuja T-13.

Sottong, Stephen 2008. The elusive e-book. American libraries 39 (5), 44-48. [online] <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=afh&AN=31872775&site=ehost-live>

TAMK | *Making the future*

